

PAPP ÁGNES KLÁRA

Transzilvanizmus

Eszmék, korok, változatok (Szerk. Boka László)

MMA Kiadó, 2023

A Boka László által szerkesztett, az MMA kiadásában megjelent *Transzilvanizmus. Eszmék, korok, változatok* című tanulmánygyűjtemény alapvetően nem a kutatót, hanem egy szélesebb közönséget, elsősorban az érdeklődő magyarországi olvasót célozza meg. Ezt sugallja már az Erdélyi Szépművés Céh kiadványait idéző borító is (a címlapon az *Erdély kövei*hez készített Kós Károly-metszettel).

Mielőtt részletesebben is szólnánk a kötet felépítéséről és egyes tanulmányairól, érdemes tudatosítani a megcélzott közönség mellett a szerzők által képviselt pozíciót. Ezzel összefüggésben elsősorban a Pomogáts Bélának és Cs. Gyimesi Évának szóló ajánlást kell megemlítenünk, mert ez magáról a könyv koncepciójáról is sokat elárul. Az ajánlás ugyanis többszörösen is gesztusértékű, még inkább azzá teszi az a tény, hogy a *Függelék* egy-egy meghatározó jelentőségű tanulmányukat is közli. Pomogátsától az 1979-ben megjelent *A transzilvanista ideológiáról* szóló összegzést, aminek az adja jelentőségét, hogy a Kádár-rendszerben mostohán kezelt határon túli magyar irodalomról szóló diskurzus egyik elindító írása, ami igyekszik a kor kultúrpolitikája számára minél elfogadhatóbb transzilvanizmus-meghatározást adni, és épp ezért az anyaország erdélyiség-képét lényegében a rendszerváltásig alapvetően határozza meg, és még máig kihat a romániai magyar irodalomról alkotott fogalmunkra. (Nem véletlen, hogy Pomogáts épp azt az 1973-as Szemlér Ferenc-írást idézi, amivel Balázs Imre József kezdi a '45 utáni erdélyi transzilvanizmus-értelmezésekről szóló tanulmányát, és amelyet így jellemez: „Szemlér stratégiája egyértelműen arra irányul [...], hogy a transzilvanizmus két világháború közötti eszmekörének a szocialista Románia érdekeivel kompatibilis elveire, a két eszmerendszer közös részhalmozására világítson rá.”)

Gyimesi Éva 1985-ben, Kolozsváron írt, de a rendszerváltásig Romániában csak kéziratban terjedő *Gyöngy és homok* című tanulmánya egészen más alapvetésből indul ki, ahogy azt kiadástörténete is mutatja: ez nem a transzilvanizmust „domeszt-

ikálni” igyekvő összefoglalás, hanem vitairat, ami nemcsak a két háború közti mozgalom vigaszideológiaként bemutatott eszmerendszerét analizálja, és vitatja a „teremtő szenvedés” keresztény szellemében fogant, alapvetően elfogadó attitűdjét, hanem ezen keresztül a '80-as évek romániai magyarságának magatartásával is polemizál, és egy az ellenzékiséget sokkal határozottabban felvállaló állásfoglalást hirdet meg. (A szöveg Romániában 1992-ig nem jelenhetett meg, a kéziratokat elkobozták – csak a szombathelyi *Életünk* című folyóirat közölte 1985-ben az írás egy korábbi változatát –, ennek ellenére részben a Limes csoportban tartott 1986-os felolvasásnak, részben a kéz alatt terjedő példányoknak köszönhetően az erdélyi értelmiségi körökben széles körű vitát gerjesztett és szemléletformálónak vált.)

A két, egymással is közvetve vitába szálló szemlélet – Pomogáts Béláé és Gyimesi Éváé – egymás mellett közlése és a kettős ajánlás önmagában gesztusértékű, és az egész kötet koncepciójára nézve is árulkodó: a könyv egészének ugyanis mindenekelőtt a transzilvanizmus-fogalom történeti és eszmei rétegzettségének szemléltetése és a heterogenitás okainak feltárása az egyik fő vezérfonala. Nem véletlen az alcímbe szereplő többes szám, ahogy a szerkesztő Boka László már a bevezető tanulmányának is a *Transzilvanizmusformák, transzilvanizmusváltozatok* címet adja, de Szász László és Balázs Imre József is már írása címében hangsúlyozza az eszmei változatosságot (Vallasek Júlia úgyszintén ebből indul ki tanulmányában). Ugyanakkor a kettős ajánlásban benne rejlik az egykori, a '80-as években már említett, majd a rendszerváltás után még inkább felerősödő és új értelemmel bővülő, mindenekelőtt az anyaországi, sokszor lekezelőnek érzett erdélyiség-képből kitörni vágyó romániai magyar irodalomban dúló vitákön való túlemlelkedés, mindkét diskurzus elismerése. Ezt azért is érdemes hangsúlyozni, mivel a kötet szerzői értelemszerűen nagyjából erdélyi kutatók, de ennél is fontosabb, hogy sokan közülük maguk is Gyimesi

Éva egykori tanítványai közül kerültek ki (az előbb említett szerzők közül Szász László kivételével mindhárman), Láng Gusztáv a Ceaușescu-időszakban végül két főre apasztott kolozsvári magyar irodalom tanszék másik tanára Gyimesi Éva mellett, és még folytathatnám. Ebből az is következik, hogy a szerzőgárda nem egységes szemléletű: eleve különböző generációk képviselőiből kerülnek ki, de nézőpontjuk, a transzilvanizmusról alkotott véleményük sem egységes, ahogy megközelítésmódjuk sem – az irodalmárokon kívül történész, teológus, művészettörténész egyaránt található köztük, ami még inkább a nézetek termékeny pluralizmusa irányába mutat. Ez sajátos ideológiai nyitottságot ad a kötetnek, amit az utolsó, Markó Bélától származó és valóban a jelenkorig ívelő esszé gondolatmenete a jövőre vonatkozó nyitott kérdésfeltevessé alakít: *Ki beszél még transzilvánul?*

Ezek után érdemes néhány szót szólni az egész könyv felépítéséről. A kötet alapvetően fogalom- és eszmetörténetet rajzol: Balázs Mihálynak a transzilvanizmus kora újkori előzményeiről szóló tanulmányától egészen Markó Béla esszéjéig. Ezen a diakrón felépítésen belül természetesen a két világháború közötti korszak kapja a legnagyobb hangsúlyt. Egyrészt a meghatározó ideológus-, organizátor- és alkotói szerepekbe kerülő alakok: többek közt Kós Károly, Reményik Sándor, Kuncz Aladár, Bánffy Miklós, Dsida Jenő arcképeinek megrajzolásával. Itt hozzátehetnénk, hogy hiányoltuk például Makkai Sándor, Áprily Lajos vagy Tamási Áron (illetve általában a székely írók) és a transzilvanizmus kapcsolatának részletesebb bemutatását, vagy érdekes lett volna például a későbbiekben eléggé vitatható pályát befutó Nyíró Józsefről is olvasni (épp vitathatósága okán) egy-egy írást. De belátom, hogy a sor még hosszasan folytatható lenne (a könyv így is több mint ötszáz oldalt tesz ki), ráadásul az itt felsorolt szerzők esetében – különböző okokból – problematikus is a transzilvanizmushoz fűződő viszonyuk, és elfogadható az a szerkesztői koncepció, amely kizárta azon szerzők fejezetszintű tárgyalását, akik polemikus kapcsolatba kerültek a transzilvanizmussal. (Itt fűzném hozzá, hogy az egyébként remekül szerkesztett kötetből nagyon hiányoltam a névmutatót. Tudom, az internet világában ez az el-

válás egyre ritkábban merül fel, ugyanakkor a papíralapú megjelenésnél a korlátlan kereséshez szokott olvasó számára még szemet szűrőbb a hiánya.) Nemcsak a Helikoni Közösség meghatározó alakjai és az erdélyiség általuk elgondolt változatai (esetenként fontosabb vitái) bontakoznak ki ezekben a fejezetekben, hanem organizátori szerepükön, alkotói pályájukon keresztül a Romániához csatolt területeken kiépülő magyar kulturális intézményrendszer és kapcsolati háló is kirajzolódik, ebből pedig a kisebbségi léthez való alkalmazkodás '20-as, '30-as évekbeli története, egyes küzdelmei, végző soron a viszonylagos önállóságért és a nemzetségek békés együttéléséért folytatott harc kudarca politikai téren, és a sikeres értékteremtő tevékenység kulturális téren. Ezt egészítik ki az irodalommal érintkező területekkel, a publicisztika, a képzőművészet és a vallás szerepével foglalkozó tanulmányok.

A lényegében történeti alapú kötetfelépítés, a gyökerekre való visszatekintés annál is inkább indokolt, hiszen a két háború közötti korszak ideológusai nagyon erősen építenek Erdély önállóságának történelmi-politikai hagyományaira, visszamenőleg is megteremtve a transzilvanizmus előzményeit. Ennek az utalásrendszernek a valós történelmi

alapjait foglalja össze rendkívül élvezetes, olvasmányos stílusban megírt tanulmányában Balázs Mihály. Az Erdélyi Fejedelemség korának, a nemzetségi együttélés és vallási türelem eszméinek Trianon utáni fontosságára mutat Balázs Mihály azzal is, hogy a történelmi összefoglalást a két háború közötti időszak egy fontos történelemszemléleti vitájának kontextusába helyezi: Szekfű Gyula és Kós Károly Erdély-koncepcióját üt-

közteti egymással. A kérdésfelvetés annál is inkább releváns, mert egy, az egész kötet viszonylatában is középpontba kerülő problémára mutat rá: a csonka-magyarországi és az elcsatolt részekbe szoruló magyarság nézőpontjának eltérésére. A tanulmányosorozat egyik érdeme, hogy arra törekszik, hogy az anyaországi olvasót épp ennek az eltérésnek az okaival megismertesse, és a kérdést elsősorban nem a központ, hanem a „periféria”, azaz a romániai magyarság szempontjából közelítse meg. Ugyancsak az előzményekre is vonatkozik Boka László előszava, aki nemcsak a hagyományterem-

tés fontosságát emeli ki (ezt egyébként a kötet szinte minden írása újabb és újabb szempontokból világítja meg), hanem magának az erdélyi önállóságot hangsúlyozó transzilván ideológiának a 19. századi és századfordulós előzményeivel is foglalkozik.

Ezt követik a „párhuzamos életrajzok”, elsőként K. Lengyel Zsolt tanulmánya, aki Kós Károly és Reményik Sándor erdélyiség-konceptióját hasonlítja össze, egyszersmind a két elképzelés (Kós megbékélésen, többnemzetiségű kulturális együttélésen alapuló, népi ihletésű felfogásának és Reményik sokkal radikálisabb eszméinek) lassú egymáshoz való közeledésére is rámutat. A szerző történeszi indíttatásának köszönhetően ez az írás elsősorban politika- és eszmetörténeti szempontból közelít, ahol a tárgyalt alkotóktól származó idézetek inkább az illusztráció szerepét töltik be. Itt érdemes közbevetni, hogy noha a kötet alapvetően a nem szakértő, érdeklődő, anyaországi olvasóra számít, természetesen az egyes írások közt elég nagy eltérések tapasztalhatók. Ebben K. Lengyel Zsolt jelenti az egyik végletet: az ő szövege egyértelműen szakmai közönséget megszólító tanulmány (míg a másik szélsőséget talán Markó Béla oldott stílusú, erősen személyes esszéje képviseli). Ezt követi Boka Lászlónak a Kuncz Aladárról, Szász Lászlónak a Bánffy Miklósról, Láng Gusztávnak pedig a Dsida Jenőről szóló írása. Mivel mindhárom szerző már monográfiát írt a tanulmány témáját adó alkotóról, érdekes megfigyelni, mennyire eltérő stratégiáját választják a bemutatásnak. Boka, továbbíve a bevezetőben a transzilvanizmus változatait, előzményeit, történetét összefoglaló, körképre törekvő tanulmányát, portrét rajzol Kunczról, az Erdélyben létrejövő új kulturális intézményrendszer kiépítésében játszott meghatározó szerepére helyezve a hangsúlyt, ezzel összefüggésben rámutatva, hogy a transzilvanizmus Kuncz által végiggondolt, egyetemességre törekvő változata hogyan jelentkezik a szerző organizátori, szerkesztői és értekezői tevékenységében. Szász inkább a korszakra koncentrálna, és Bánffyt ennek viszonylatában, egyfajta politika-, eszme- és hatástörténeti kontextusban helyezi el, a transzilvanizmust érő támadásokat, félreértéseket helyezve a középpontba, külön hangsúlyozva a kérdés hatvanas-hetvenes évekbeli recepcióját – anynyira, hogy Bánffy alakja, alkotásai csak ezek fényében jelennek meg. Láng Gusztáv ellenkező logikát követ: Dsida alkotásain keresztül közelít a korhoz, élvezetes elemzések során mutatva ki, hogyan itat-

ja át a politikától egyébként idegenkedő költő világot is a kisebbségi lét tapasztalata, és mint a harmincas években pályára lépő fiatal nemzedék képviselőjére, az erdélyiség-eszme milyen változatai hatnak rá. A három tanulmány eltérő stratégiájához természetesen fontos hozzátenni, hogy ez szervesen következik az alkotók eltérő alkatából, pályafutásából: Kuncz fáradhatatlan és sok tekintetben önfeladó (az alkotót háttérbe szorító) szervezőtevékenységéből, européer szemléletmódjából, Bánffy nagyvonalú politikusi-kultúraszervezői-alkotói aktivitásából és Dsida befelé forduló, lírikusi érzékenységéből.

Ezt követi Filep Tamás Gusztáv írása az „urbánus transzilvanistákról”: Tabéry Gézaról, Kádár Imréről, Hunyadi Sándorról, Lakatos Imréről, Karácsony Benőről, Ligeti Ernőről, Molter Károlyról és Szenczei Lászlóról. Az idézőjel többszörösen is indokolt: egyrészt mert az erdélyi gondolkodásban nem volt jelen a harmincas évek anyaországi közéletét erősen tematizáló népi-urbánus ellentét, a fenti alkotók esetén szó sincs egységes nemzedéki fellépésről; másrészt mert a fenti alkotók viszonya a transzilvanizmus eszmerendszeréhez és intézményeihez elég laza, egyikük se tartozik a helikoni írók belsőbb köreibbe. Ugyanakkor ezt Filep Tamás sem állítja, hanem kérdésként veti fel, hogyan viszonyultak az említett szerzők a transzilvanizmushoz, és meggyőzően érvel amellett, hogy mindannyiuk életében, gondolkodásában jelen volt az erdélyiségnek ez a koncepciója, akár mint elfogadott, akár mint vitatott eszme. A tanulmány külön érdeme, hogy sikeresen mutat rá az anyaországi Erdély-kép aránytalanságára: a fejlett városi kultúrát háttérbe szorító, az erdélyiséget az archaizmus-sal, népiséggel azonosító téves elképzelésre.

A korszaknak ezt a portrék sorozatából kibontakozó képét egészíti ki először is a képzőművészeti kezdeményezésekkel foglalkozó rövid, de rendkívül informatív írás Murádin Jenő tollából. Ezt követi Vallasek Júlia a transzilván eszméknek a korszak napilapkulturájában való megjelenéséről szóló átfogó tanulmánya, ami azért különösen érdekes, mert pont az irodalom és politika határterületére vonatkozik, ami a cenzúra és az intézményrendszer fokozatos kiépülése miatt amúgy is többszörösen összemossódik a korban. Ez az az írás, ami külön is felveti a korabeli román recepcióban megjelenő magyarságkép kérdését, ezzel új irányát nyitva meg a kutatásoknak. Végül Patócs Molnár Jánosnak az

(elsősorban a református) vallás hatásának, utalás-rendszerének jelenlétét vizsgáló tanulmánya következik, ami Gyimesi Évának azt a felvetését vizsgálja meg közelebbről, hogy mennyiben működik hitként, meggyőződésként a transzilvanizmus, illetve mennyiben merül fel ez vádként vele szemben. Ezt a gondolatmenetet egy szűk körű, de fontos kérdést körüljáró kutatás egészíti ki, amely arra próbál fényt deríteni az 1920–21-es és '29–'32-es kritikus korszak református sajtójában megjelent prédikációk vizsgálatával, hogy a transzilvanizmus eszméi mennyire jutottak túl az értelmiségi körökön.

A két világháború közti korszak sok szerző által összerakott mozaikképét Balázs Imre József már említett írása folytatja, amely a transzilvanista eszméknek az államszocializmus alatti esélyeit, fennmaradását, továbbgondolását foglalja össze. A téma, összetettségéből következően rendkívül sokirányú megközelítést követel (és kap): a politika-, intézmény- és eszmetörténeti háttér nélkül aligha lenne érthető, miért nem kerülhetnek szóba, miért nem jelenhetnek meg a két háború között oly nagy hatást keltő szerzők és gondolatok egészen a hatvanas évek végéig, és milyen körülmények teszik újra felvethetővé ezeket a kérdéseket, újra kiadhatóvá a műveket, és hogyan helyeződnek át a hangsúlyok a transzilvanizmus értelmezésében. Ennek során Balázs Imre elsősorban a második Forradalom termékeny újragondolását, illetve a nyolcvanas évek és a rendszerváltás körüli (Gyimesi

Éva kapcsán már említett) viták kérdését helyezi középpontba. Ezt a gondolatmenetet, mondhatni, folytatja Markó Béla írása, de immár sokkal személyesebben: saját költői és politikusi tapasztalataira, emlékeire is építve. A kettős kötődést azért is fontos kiemelni, mert az írás lehangsúlyosabb állítása épp a politikai és kulturális téren a rendszerváltás után kibontakozó Erdély-koncepciók eltérése. Az írás esszészzerűségének hatására itt némileg szétíródik a transzilvanizmus fogalma: míg a korábbi szerzők szinte mindegyike a fogalommeghatározásból (annak nehézségeiből és egy a pluralitást is éreztető ernyőfogalom létrehozásából) indult ki, addig Markónál mintha elhomályosulnának a „transzilvanizmus” határai. Ugyanakkor ez érthető abból a szempontból, hogy ez a fejezet épp a továbbértelmezés felé nyit, és az eszmerendszer újragondolásaira helyezi a hangsúlyt.

Végül érdemes a kötet adta összképből egy-két kérdést kiemelni. Mindenekelőtt a perspektíva Erdély-centrikusságát: akár a történelmi előzményeknek, akár az első világháború utáni időszaknak, akár az irodalmi kánonnak nem az anyaországi diskurzus felől való megközelítését. Ez először is lehetővé teszi, hogy ne egységként, hanem sokféleségként: válaszok, vélemények, eszmerendszerek hálózataként lássuk az erdélyiség-koncepciók változatait, alakulástörténetüket, másodsor pedig azt is, hogy miért és miben vitázik a transzilván ideológia a Horthy-rendszer Trianonra adott válaszával.

TURAI LAURA

Babics Imre: Dérkristályok Növekvő Sóhajából

Cédrus Művészeti Alapítvány, 2022

Babics Imre költészete nehezen helyezhető el a mai irodalmi kánonban. Minden irodalomelméleti aspektusból mellőzi és kivédi az időbeni elhelyeztettség-elhelyezhetőség pozícióját. Akár Bahtyin kronotoposz-elméletét, amely műfaj-poétikai alapegységként tekint a tér-időre, akár a derridai „elkülönböződés” tér-idő koncepcióját vesszük viszonyítási alapul, azt láthatjuk, hogy leginkább egyfajta „visszateremtés” valósul meg, a jelenből az állandósult múltba és folyton változó jövőbe forgatja

bele alaptéziseit. A DNS „dérkristályait” vizsgálgatva fölfedezhetjük azt az ősi időkből szárguldozó erőt, amely céltalanságában a természet dinamikáját átengedve magán kozmikus lélekrajzot vázol elénk: „a visszafajtott sóhajokkal / megközelített lényegét. Így.” „Önvisszateremtése” a DNS-molekuláig redukálódik, s az anyagot és az anyatermeszetet is visszateremti egészen odáig, amíg lebomlik róla minden tárgyi, minden hétköznapi sallang: „A margaréták szirmai kislányok / s kislányok izzadt ujjai ér-

zik és / – megsemmisülten – önfeledtség / részeivé alakulnak ők is.” Máshol: „hús-vér atomja, égi tenger / árnya szellememen. Megértem.”

Az alkaioszi strófa ősi tisztaságához fordul: az egész versfűzér *feltekercselt* négysorosok spirális, örökkévalóságba tartó szómágiája, akárcsak a *Tibeti Halottaskönyv* tizenhat méter hosszú papirusztekercse. Nem véletlen, hogy eddigi méltatói mind olyan fogalmakkal igyekeznek műfaji meghatározására, amelyek a grandiozitás érzetét sugallják: *gondolati eposz, elbeszélő költemény, világdráma* etc. Halmai Tamás ismertetőjében „madáchi látképhez” hasonlítja a kötetet, „archaikus teremtéstörténetek”, „szellemtani eredők” és „öko-filozofikus civilizációkritika” ötvözeteként gondolva tovább. Nem lehet kozmikus távlatok nélkül olvasni, ugyanakkor természetesen, hogy el-elakadunk magsűrűségű, az űrsemmit alapul vevő szókapcsolódásai folyamában. Ezt a verseskötetet értő módon nem lehet hagyományos értelemben „végigolvasni”. Spirális alaprajzán elindulva el-eltűnik előttünk az út. Ezek az igen intenzíven lételméleti ihletettséggű sorok mind fölfelé, mind lefelé nyitottak, a semmiben forognak. Képtelenség megragadni az űrben cikázó csillagfényt, a nyalábokat próbáljuk csak elkapni, miközben: „Avarba száll le végül a lepke, ősz / párája mintás szárnyain, égi súly, / energiáját morzsoló – a / Semmibe készletti szép szelíden.”

Itt minden, ami megnyilvánul, „zuhan, de le nem hull” – mintha az űsrobbanás után volnánk, ahol Isten épp a háttérbe vonult, de azért kis atomokban adagolja a fényt, hogy el ne pusztuljunk. Ugyanakkor „belül van / az, mi valódi, örök sebeség”. A válaszokat nem találjuk meg a versben, csakis önmagunkban – tehát munkát, felelősséget és odafigyelést vár el. Mi sem áll távolabb a versbeszélőtől, mint a készen kapott, instant öröm, a szentimentalitás és a könnyedség. Már-már boszszantó bravúrossága a formát és megmunkálást illetően nem hagy rést, a lírai hang a mindentudás hangján szól, még akkor is, hogyha legtöbbször fájdalmas ez a tudás. Saját magát nem fényezi-csillogtatja, sőt, reménytelensége szívbemarkoló. Mégis, ez a reménytelenség nem zárul önmagába, csak továbbbörökítődik. Az örökítőanyag része a keserűség és a tisztánlátás. Itt az *érverés* és az *érvelés* egybecseng, vérünkbe válik a szó lüktetése. Az *univerzum-árvaság* szabadságában és létbevetettségében hangzik föl a szó. Ezt a szót az ősrémegekhez, a reszketéshez köti – lásd Weöres Sándor gala-

gonyáját – avagy Pilinszky kéréselését: („légy reszketésem öröme”). Ebben az esetben nem a korábbi költői hagyományhoz kapcsolódik a szerző, az univerzum-árvaságban egészen magába fordul, hogy megragadja a *pontnyi időt*. Azt a pontnyi időt, amely magából az *őslehetből* származik, s amely maga az *EGÉSZ* idő. Az univerzumban létezés azonban éppen arra mutat rá, hogy a teljesség valamennyi létező percepciójával, lüktetésének, rezonanciáinak legmélyéig ható figyelemmel élhető csak meg. Az *ősanyag, ősgyík, a krokodiltojás* itt nem a múlt, nem egy elveszett történelmi kor rekvizituma, hanem a jelenvalóság örök, önmagába visszatérő valósága: „Eldönti – végleg – hány krokodiltojás / kelhet ki korról korra, esetlegest / sugallva választás gyánánt a / lényeknek. Csak a Földön, itt s most.”

Ahogy a mélységet kiemeli sötétségéből, és átfordítja a hegycsúcsot völgyé, éppúgy fordítja: „csak a mély ürít fényt” – tudjuk meg.

Szintén a csúszómászók, a hullóvilág által üzen, kozmikus üzenete a lét köszöntése, ugyanakkor a világ állandó paradoxonának kifejeződése, amely nélkül a földi lét értelmezhetetlen. „Zsoltár szítál le vén viperára és / elrendeződve pikkelyein köszönt / egy létet, égbolt tisztaságút / s gyűlölettest ugyanakkor – és zeng.”

Egyik legmegrendítőbb strófája a kötetnek ez a pár sor, amelyben a kegyelem áradását érzük tetten az ontológiai abszurditás és az isteni tisztaság perspektívájában. A hulló-lét felvillanásai a személytelenséget is erősítik a versfolyamban, mely szintén központi elem, és egyben sajátos nyelvi stílust teremt. Az alkaioszi strófák által klasszikus, mégis szférákon túli, elemi részletességű, de az egység ígésében létrejövő költészet Babics Imréné. A megtorpanás, amely sajátos, nem ijedtségből vagy egyszerű ügyetlenségből fakad itt, hallgatása a mélytengeri bűvár hatalmas levegővétele a felszínre törés után. Ezek az erősen ontológiai irányultságú versek őslényekbe, vadállatokba és a legkülönbébb élőlényekbe sűrítik a létezés lényegét. Az ősmajom, a maláj tigris, a szarvasbika, a cethal, a gyík, a növényvilág korokon és tereken íveli át magát az időt. „Ember nélküli, de nem emberen túli” kozmoszban definiálódik a verstér. Tapasztalhatunk tehát némi metafizikán inneni embertelenséget, de ez az embertelenség nem társul nagyravágyással. Pusztán csak meghatározza önmagát, szembenéz reménytelen helyzetével, de ebben az észlelt és végleges re-

ménytelenységben is valamiképp a csillagok közt jár, vagy legalábbis feljűk húz.

Ahogy a fák „belső öröme” döntés nélkül a „földön átér”, s a cethal-sikolytól hangos az óceán, úgy szakad föl egy-egy visszatartatlan mondat a beszélőből: „Szeretni Istent, túl a hiten, de mást / nem tenni semmit, bőven elég.” Visszhangzik Szent Ágoston („Szeress és tégy, amit akarsz”), minden vallási pátoz nélkül.

Egyfajta tautologikus metaforika (pl. „majd beolvad a Fénybe fényük”) hatja át a sorokat, folytonosan megoldoztatva az olvasót. Nem hagy helyet az üresjáratoknak, nem lélegezhetünk föl, amíg föl nem vállaljuk, vállunkra nem vesszük a teremtés és a teremtettség súlyát.

Időbenileg elhelyezhetetlen költészet ez: vannak szerzők, akik a létezés előttire, a létezésen túlira fókuszálnak, Babics Imre a létezés mindenkorai, spirális felépítettségű valóságára: „milyen halál / után a léleknek–, s ilyen volt / még *azelőtt*, de közöttte: ÉLET”. Tördeli és visszabontja a mondatot, a szót, de nem a tragikum, s nem is a végkifejlet felé tart. Egyensúlyozása a nyelv és a gondolatosság között olykor sajátos módon keveredik egyfajta távolságtartó iróniával: „s majomparádé / végül: a céltalan út nagy íve”. Ugyanakkor állandó bizonytalanságban vagyunk, jól értelmezzük-e, értelmezhetjük-e jól a sorokat. Akár egy szobrot körüljárva, ezek a lepattanó molekulák, a verssorok is mindig újabb perspektívát villanthatnak föl előttünk. Arra készlet, hogy újra és újra elolvassunk egy-egy strófát, izlelgesünk, fontolgassuk „a megoldás kényszere nélkül”. Ehhez szükséges a tudat, hogy a versbeszélő maga nem bizonytalan. Inkább érezzük versnyelvében a profetikussá, kinyilatkoztatató hangvételt, amely nem hagy helyet a kétségnek. Betekintünk „a Sátán sarka alá”, beleszokolhatunk „lények lesújtó bűzébe”, az igen markáns képek különleges benső fejelemet és kontrollt sejtetnek. Folytonos megfejtésre, állandó reflexióra ösztönöznek. Mert érezzük, hogy a szavak közötti szálak nem véletlenül szövődnek, nem holmi céltalan keszokuszaság egótól túlfűtött látomástöredékei ezek, hanem egy jól felépített világkép rejtélyes felvillanásai.

Babics Imre távol áll attól a manapság népszerű, a hétköznapi nagyszerűséget mímelő, a semmit-

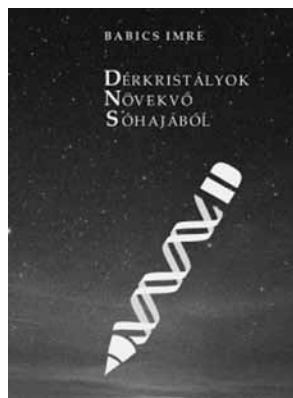
mondás nagy ívű tehetségtelenségében pusztán saját nevével villogó szerzői attitűdtől. Nem akar népszerű lenni, nem keresi az olvasó kegyeit, szigorú logikán nyugvó elvrendszerben mozog, miközben *teszi azt, amit kell*. A szükségszerűség határozza meg a szavak mitikus összefüggésrendszerét. Leképezhetetlen, tudományon túli, metafizikus dimenziók követik egymást, állítás és tagadás a korszellemet sem megkerülve feszül egymásnak: „»elveszi azt, mit akar«. De már nem.” A személytelenység, a horizontok tágítása és a megszólítottóság összevegyül: „magad maradsz és / önmagadon vigyorghat ajkad”; „Érdektelenné vált, mi gigászi.” A grammatika megbontásával és a személyek, valamint az alany és a tárgy fölcserélésével a behelyettesíthetőség szabadsága érvényesül.

Ezen túl maga a DNS-molekula versszakokra vetített spirális elrendeződésével egyfajta sajátos *mise en abyme* valósul meg. A cím maga meghatározó szereppel bír, és elidegeníthetetlen a versektől. Egyszerre utal a tudományos pontosságra, és nyit sejtelmes, metafizikus távlatot. A nyelvi játékok inkább keserű iróniát közvetítenek, mintha szándékosan csupaszítaná le a mondanivalót, s nem célja a humor, hanem fagypontra hűtött eszköze: „csak éhGomorra nyeldekkel mind”.

A „kihűlt világ” magányából fájdalmasan dereng föl az elhagyatottság szólama: „Saját hazámban hogy sikerült magány / mélyére hullnom.” A leskelődés pozícióját választja, a távcső mögül figyelő csillagvizsgálóé: „sandán lapulva leskelődöm”.

A démonnak azonban nyugodtan szemébe néz: „– Már sohasem vered át személyem” – szögezi le. Majd a szabadulás pillanataiból egyenesen a szentség mezejére lépünk: „Szentség felé az út azonban / tűztövises, befejezhetetlen...” Ez a befejezhetetlenség a végtelen, a transzcendens felé nyitott lélek elköteleződése. A véges,

földi célok egyébként is elkerülnek a költői én látókörét – pontosabban a végesből is mindig a végtelen felé tart –, még akkor is, hogyha legtöbbször azt érezzük, reflexióit nem engedi szabadon lebegni, megközelíthetetlenül feszülnek az űr-szemiben. A *növényisikoly* a növényi létbe kivetített jelzés, amelynek amplitúdóját, szándékát, okát nem ismerjük. Ahogy a legtöbb itt feltűnő alak-alakzat,

állati szereplő vagy épp fogalom is jelként, a teremtés sikolyaként értelmezhető.

A *Rossz* magában foglalja nemcsak a pokolbéli létezőt mint gonoszt, hanem a földi, tárgyi világ által elfoglalt holt teret is. A jelek egyúttal próféciák is, mint például mikor a természet és a technika erői ütköznek: „Mikor galambok – nem hederítve ránk – / drónokra csapnak, az lesz a jel.” Máshol a természet által az emberi s az állati attribútum olvad egybe: „Ha megtanul majd sírni a pávián, mindenki tudni fogja: lejárt időnk.” Érezzük, a jelek mögött kell olvasnunk, s ezek a jelek még pontosabb

fókusz igényelnek titokzatosságukban. Az igazság elrejtőzik, de latens módon jelen van minden teremtett élőlényben: „Kagylóban Isten ujjhegye mocsan –„

Ebben a rendhagyó kötetben a tértől-időtől távolított sóhajok önnön részecskéikre, rezgéseikre rezonálva növekednek a teremtés paradoxonmítoszává. A klasszikus strófák közötti, fagypon alatti csend dermeszti és hibernálja az üzenetet, amely a babicsi kódrendszer dinamikájában egyensúlyozva vár megfejtésünkre a halál utáni lét és az állandó újjászületés perspektívájában.

KNYIHÁR AMARILLA, *Viszonylat II.*, 2022, olaj, vászon, 100x100 cm (fotó Sütő Róbert)